

Nørreporttaarn i Randers, Graven derved og de nærmest liggende Bygninger.

Af Arkitekt F. Uldall.

Den anseligste af Byens gamle Porte, »*Nørreport*«, blev brudt ned i Foraaret 1791, og Brolægningen i en af Hovedgaderne dækkede hurtigt ethvert Spor af dens Fundamenter. Det var paa en Tid, da Interessen for antikvariske og historiske Mindesmærker endnu stod paa et lavt Trin her i Landet; der optoges altsaa hverken Tegninger eller nøiere Beskrivelse af Porttaarnet inden Nedbrydningen, og saaledes gik det til, at Efterretningerne om dette indtil Nutiden vare høist sparsomme. Da *Randers* Vandværk blev anlagt i 1873, gav dette imidlertid Anledning til, at det gamle Murværk atter fra 16de til 19de Okt. blev draget frem for Dagens Lys. Forfatteren, der ledede Undersøgelsen, gav i »*Jyllandsposten*« for 23de Okt. 1873 en Beskrivelse af *Udgravningerne ved Nørreport i Randers*, af hvilken skal hidsættes følgende, idet der henvises til Tegningerne, særlig Blad I (Matrikulkortet) samt II og III:

»Til Udgangspunkt vil jeg vælge Porttaarnet, fordi det med sine tykke, stærke Mure, hvoraf endnu betydelige Rester findes, bedst egner sig dertil. Dette staar

under *Nørregade* lige ud for Konsul *Michaelsens* Port¹⁾ og er navnlig kjendeligt ved den nordlige Mur (Blad II og III, a), der har en Tykkelse af 3 Alen 15 Tommer og væsentlig er opført af røde Munkesten med Fyld af raa Granit, muret i fortrinlig Kalk. Gulvet i det nederste Rum, hvilket er en hvælvet Gang (Blad II og III, b), der med en Længde af ialt 5½ Al. skjærer sig gennem den nævnte Mur, ligger i en Dybde af næsten 7 Al. under den nuværende Gadelinie og bestaar af flere Lag Mursten lagte i Kalk. Porttaarnets Façade har vendt i Nord, dog dreiet lidt mod Vest, og Gangen skjærer ikke vinkelret gennem Muren, men i Retning fra Sydøst til Nordvest. Gulvet i denne skraaner nogle faa Tommer ned mod Graven, der er umiddelbart nord for Taarnet, og hvis Vand har beskyttet dets Fod. Saa langt Vandet kan antages i Reglen at have naaet op²⁾, er den tykke Mur beklædt med hugne Granitkvadre, ligesom samme Materiale til Dels er anvendt indvendig i Vestsiden af den hvælvede Gang. Det ses imidlertid let, at disse Kvadre ikke oprindelig ere dannede til at sidde paa dette Sted, men at de ere Rester af forlængst forsvundne Granitkirker, hvorom navnlig en meget smukt hugget Sokkelsten samt en Vinduesoverligger — hvilken sidste fandtes længere mod Nord — noksom vidne. Hvælvingen over Gangen har et betydelig større Fald ned mod Graven end Gulvet, saaledes at denne, der ved den sydøstlige Ende har en Høide af 4 Al., nærmest Vandet er 9 Tom. lavere. Indgangen til dette Rum har været længst mod Sydøst, men fra den østlige Side, hvor Døraabningen

¹⁾ Tilføielse fra 1911. Eiendommen er Mat. Nr. 546, som siden Efteraaret 1906 tilhører Aktieselskabet »*Nørrevis*«. Dette lod i Foraaret 1907 Forhusets Stueetage ombygge til Butiker, og ved denne Leilighed forsvandt den omtalte Port.

²⁾ Tilføielse fra 1911: Ja endog en Del højere.

tydelig kjendes; denne var dækket af en 3 Al. lang, glathuggen Granitsten (Blad II, c), der blev optagen. Spor af Dørstolper og Plankebeklædning fandtes endnu i Gangens sydligste Del. Hvælvingen, der er en saakaldt Tøndehvælving, er omhyggelig muret, men af mindre Sten (kun 2 Tom. tykke), som synes brændte særlig til dette Øiemed; Munkestenene i selve Murene ere langt større og have en Tykkelse af $3\frac{1}{2}$ Tom. samt en Længde af omtrent 11 Tom. Spor af nogen Trappe fandtes intet Sted; men en saadan maa antages at have ligget i Taarnets sydøstlige Del eller og i de Hvælvinger, som synes at have strakt sig langs dettes Østside, under Gadelinien og langs Kjøbmand *Jacobsens* ny Bygning (Mat. Nr. 710 a, dettes nordligste Del); men som vistnok ere nedstyrtede. For en Del Aar siden skal en Deligence en Gang her være sunken gennem Brolægningen; men Forholdene gjorde det nu umuligt at fortsætte Undersøgelserne længere i denne Retning. Den sydlige Grænse af Porttaarnet er vanskelig at følge; men dets Udstrækning fra Nord til Syd har omtrent udgjort 15 Al.¹⁾ Af dets nordlige Façade har det kun været muligt at undersøge en Længde af $7\frac{1}{2}$ Al. regnet fra Øst; men det tør antages, at det strækker sig betydelig længere mod Vest, saa dets Plan vel omtrent har udgjort en Kvadrat. Den hvælvede Gang har mærkelig nok staaet fuldkommen aaben ud mod Graven, og det synes, at den nærmest kan have været benyttet til, at man der kunde lægge til med Baade ved Porttaarnet eller Lignende²⁾. Manglen af Lukke antyder formentlig, at den ikke kan have været brugt til Udfaldsport, hvad man i første Øieblik tænkte

¹⁾ Den i 1910 foretagne Udgravning, hvorom senere gives Meddelelse, har viist, at dette omtrentlige Maal (fra 1873) er noget for stort angivet.

²⁾ Se dog, hvad senere meddeles om Gangens Betydning.

sig. Det er vanskelig nogenlunde sikkert at angive Bredden af Graven, der gik i Retning fra Vest til Øst, da en tilstrækkelig tydelig Grænse mod Nord mangler; dog er det rimeligt, at dens nordlige Del er gaaet gennem *Fabrikstræde*, hvilket historiske Efterretninger ogsaa bekræfte. En meget svær Pille, der dannes af en $5\frac{1}{2}$ Al. tyk Mur (Blad II d), ses i en Afstand af 16 Al. nord for Porttaarnet gaaende tværs over Gaden; men Brobjælkerne have ikke kunnet ligge frit i denne Længde og understøttes derfor af en omtrent i Gravens Midte staaende $1\frac{1}{4}$ Al. tyk Mur (Blad II, e), paa hvilken Bjælkeenderne hvilede. Den Del af Graven, der ligger nærmest Porttaarnet, synes imidlertid at have haft den væsentligste Betydning, og det var ogsaa fortrinsvis denne, som Forholdene gjorde det muligt at undersøge. Her vare Brobjælkerne (Blad II og III f) med tilhørende Stolper og tildels med Tværbjælker kjendelige, de fleste af Egetræ, enkelte af Fyr, og oftest sammenføjede med svære Jernbolte, af hvilke et Par optoges. De Førstnævnte, som ligge i en Dybde af omtrent $2\frac{1}{2}$ Al. under Gadelinien have rimeligvis tjent til Understøtning for den høiere liggende Vindebro¹⁾ eller haft en lignende Bestemmelse. I hvilken Høide denne har været anbragt, vil ikke kunne afgøres; men da Murværket næsten overalt er afbrudt $\frac{3}{4}$ — $1\frac{1}{4}$ Al. under den nuværende Brolægning, er det næppe sandsynligt, at den har ligget lavere end denne. Længer mod Øst strækker sig en 16 Al. lang og kun 11 Tom. tyk Mur (Blad II g) i Retning fra Nord til Syd tværs over Graven (Blad II og III h), idet den gaar ud fra den før nævnte større Pille og mod Syd støtter sig til Porttaarnets Hjørne. Under denne Mur har Vandet havt frit Løb gennem tvende Aabninger eller Buer, af

¹⁾ Tilføjelse 1911. Denne Mening har jeg senere maattet frafalde.

hvilke dog kun den nærmest Taarnet er udgravet. I høi Grad sandsynligt er det, at en fortsat Gravning vilde vise en tilsvarende Mur, der mod Vest maa have begrænset Broen¹⁾. Bunden af den oprindelige Grav blev ikke naaet ved Gravning; thi de Spor af Brolægning, der fandtes i en Dybde af $4\frac{1}{2}$ Al. under Gadelinien, synes at være af senere Oprindelse og navnlig at skrive sig fra en Tid, da Graven har været tør. Ved Boring naaede man derimod Mudder i en Dybde af $6\frac{1}{2}$ Al. under Gadens Niveau; dog har dette formodentlig skudt sig i Veiret med Fylden, saa at Gravens oprindelige Bund maa tænkes endnu en Del dybere. Syd for Porttaarnet fandtes betydelige Fundamenter til en stærk Mur eller mulig en hel Bygning, der strækker sig til det nordlige Hjørne af Kjøbmand *Jacobsens* Bindingsværks Hus²⁾.

Ogsaa ved Byens gamle, vestlige Grænse har man fundet Spor af Fæstningsværkerne. Jeg tænker herved paa den Mængde store Granitsten, dog uden Binde-middel, der ere optagne i Vestergade nord for Hospitalet. Som bekjendt gik Graven fra det Sted, hvor *Hvide-mølle* blev anlagt i det 17de Aarhundrede, mod Nord mellem *von Hattenstræde* og *Store Voldgade*, og da dette ganske passer med Beliggenheden af de nævnte Granitsten, ere de formodentlig Rester af Brohovedet ved den vestlige Overkjørsel over Graven.

Historien meddeler intet om, naar Fæstningsværkerne omkring *Randers* oprindelig ere anlagte³⁾, og kun meget

¹⁾ Denne Formodning bekræftedes fuldkommen ved Undersøgelserne i 1910.

²⁾ Tilføielse 1911. Denne Bygning er nu forlængst nedbrudt og en ny opført.

³⁾ Tilføielse 1911. Her maa dog undtages, hvad der berettes om den af Kong *Chr. d. 3die* anlagte Kanal fra *Nørreaa*.

lidt om, naar de gik til Grunde. I *Galthe's* Beskrivelse¹⁾ siges, at Byens Fæstning ved de fjendtlige Indfald her i Landet i 1627, 1644 og 1657 ganske ødelagdes, »og at den siden blev anset unyttig til Byens Forsvar, eftersom det grove Skyts fast overalt var kommet i Brug, blev den ei igjen istandsat, men efterhaanden ganske tilintetgjort«. *Resen* siger (omtrent 1667), at Byen beskyttes *nuomstunder* ved Grave, tilforn ogsaa ved Mure. Paa sit Kort over Byen (se Aftrykket i »Saml. til jydsk Hist. og Top.«, 3. R., II. B., S. 205) omtaler han »gamle Grafver og Rudera af Mure om Byen«, og særdeles interessant forekommer det mig, at de nævnte fundne Rester fra vor gamle By i flere Enkeltheder nøie samstemme med Kortets Angivelser«.

Det vil være heldigt for dem, der ville sætte sig grundigt ind i Sagen, at efterse de Afbildninger af Taarnet, vi have fra gamle Dage. Der findes 2 Saadanne, idet samme ses paa *Resens* Atlas fra 1677 og paa det Prospekt af Byen, som Kong *Fr. d. 5te* lod tegne i 1753²⁾. Efter det førstnævnte Kort, som er i Fugleperspektiv, havde Taarnet et Par spidse Gavle, der vendte mod Nord og Syd, medens der til Siderne sluttede sig et Par lavere Partier mod Øst og Vest. I Gavlen mod Nord ses 3 Vinduer, nemlig 2 i Stokværket over Gjennemkjørselsporten og 1 oppe i Gavlspidsen. Vel tør vi kun anvende *Resens* Kort med Kritik og saaledes ikke ganske stole paa, at Porttaarnets Forhold ere nøiagtig gjengivne;

¹⁾ »Forsøg til en Beskrivelse over Kiøbstæden *Randers*, forfattet af *Matthias Galthe*, residerende Capellan ved *Sct. Mortens* Kirke. Aarhus, 1802«.

²⁾ Denne Afbildning, som synes at være den bedste af de tvende, er optaget i *M. H. Rosenørns*: »*Grev Gert af Holsten* og *Niels Ebbeson af Norreris*«. *Norreporttaarn* ses her fra Sydvest.

men den Omstændighed, at dette staar lige i Billedets Forgrund, taler vel snarere til Gunst for Rigtigheden end det Modsatte. Ved Udgravningen i 1873 fandtes blandt Andet en lille Rude, der var rhombeformet samt havde en Høide af $4\frac{1}{2}$ Tom. og en Bredde af $2\frac{3}{4}$ Tom. og som nu opbevares i *Randers* Museum. Tydelige Spor af den smalle Blyindfatning ses paa denne. Formodentlig har den hørt til de ovennævnte Gavlvinduer. Den Omstændighed, at den kun paa de 3 Sider er skaaret med Diamant, men har een Kant, der er afbidt med en Tang, viser vistnok hen til en fjern Tid¹⁾. Endvidere fandtes omtrent Halvdelen af en lille Kanonkugle af Jern.

Dels ad historisk Vei, dels af Tradition veed man, at der i Taarnet var et sælt Fangehul med en solid, jernbeslaaet Dør for. Naar Fængslet havde Beboere, stod skiftevis en af Byens Borgere Vagt udenfor²⁾. Af en Retssag fra 1598 mod en større Morder- og Tyvebande, hvis Formand havde det just ikke Tillid indgydende Navn »*Jens Langknif*«, ses det, at »Slottets Fængsel« maa have budt blidere Kaar end »*Lumbhuset*« (eller Lumhuset), hvilket Navn paa den Tid vistnok brugtes om Fængsler i flere af vore Byer. *Lumbhuset* i *Randers* har vistnok været i Portaarnet, og der sad *Peder Koens* værdige Mage *Ellen*, medens Manden, »fordi han var svag«, fik anvist det noget finere Kvarter paa *Dronning-*

1) Magister *Chr. Axel Jensen*, Assistent ved Nationalmuseets 2den Afdeling, har godhedsfuldt underrettet mig om, at Glarmesterdiamanten først kjendes i *Italien* i det 14de Aarh., og at den kom til *Danmark* i det 16de, samt at Tangen, som Glarmestrene tidligere brugte til at afbide Glasset, kaldes »*Krøselen*«.

2) Faderen til den i Foraaret 1911 afdøde $96\frac{1}{2}$ -aarige Dreier *Hans Thomsen* i *Randers* Hospital har staaet paa Vagt her og fortalt sin Søn herom. Faderen, som var Bødker, blev 95 Aar gammel, saa de 2 Mænd kunde tale med om »det gamle *Randerse*«.

borg Slot¹⁾. Ægteparret hørte med til den nysnævnte Morder- og Tyvebande. Blandt dennes 7 Medlemmer var ogsaa *Anders Pedersen Præst*, som dømtes til Galgen.

I »*Randers Byes fornøden fri villige widdtagne Wilckor oc Artickler*« fra 1609 spiller *Nørreporttaarn* en ikke ringe Rolle. Allerede i 1ste Kapitel »Om at faale²⁾ og kiøbe«: »Skall Ingen lenger udgaae at Kiøbe eller faale eller tinge noget guodz End thill Reckerne Ved Synderbrou oc till brou Enden Vden nørre Puordt, Oc Jnnden denn Vester brou och østerpuordt Vndder iij mk. pendingh till byen oc iij mk. till Kongen for huert finde Oc der thill med Settis Vdi gaabstocken³⁾, Om dj thagis medt ferske gierning«.

Forskjellige andre Handlinger havde ogsaa det Resultat, at Synderen sattes i Taarnet; men her skal eksempelvis kun nævnes følgende: a) at drage med Vaad paa *Randers Fjord* om Søndagen før efter Solnedgang, b) at skovle Møg paa sin Nabos Gade eller Rendesten, og ligeledes c) »Huem som om hellige Natter, heller om Søndage eller andre hellige dage forind højimeß er, vær findis vdj Kroer eller anden stedz, Endten thill dryck eller daabel, dij schall settis i thornit eller *Nørrebaand*, for slig grou forseelße oc mißbrug«.

Saakaldt »Forprang« var jo meget almindelig baade i 1609, da den haarde Straf derfor blev bestemt, og langt senere, saa »*Lumbhuset*« har sikkert meget hyppig havt

¹⁾ Kancelliraad Prokurator *Olsens* Notitser i det Exemplar af »*Stadfeldt*«, som jeg kjøbte paa Auktionen efter hans Død i 1881.

²⁾ ∴ falbyde.

³⁾ Denne fandtes i *Nørreport* eller »*Nørrebaand*«. Se Læge *N. II. Bay*, »*Randers Befæstning*« i disse Samlinger 3. R., IV. B., S. 28, Anm. 2: »Skattebog 1659: gaff wii *Rasmus Tombermand* III mk. for han ferde Stocken i Nørbandt och IIII mk. for tømber the till«.

Beboere, der enten havde denne eller endnu grovere Synder paa Samvittigheden. Man forstaa saa godt, at Staklerne, der sade i *det* Hul, rent fortvivlede, og vi læse da ogsaa i Dødeprotokollen under 8 Sept. 1784: »En *malificant* her indsat, hængte sig selv i Fængselet og blev udslæbt af Natmanden«¹⁾.

Kammerherre Stiftamtmand *Stemann* (forhen Borgmester i *Randers*) har, som bekjendt, skrevet flere Afhandlinger i disse Samlinger vedkommende Byens gamle Fæstningsværker m. v.²⁾. I en af disse, »*Randers Porte og Broer i sidste Halvdel af 17de Aarhundrede*«, 3. R., 2. B., S. 508, kritiserer Kammerherren, hvad jeg i 1873 har meddelt om *Nørreporttaarn* og siger: »Fra anden kyndig Side er derimod til mig fremsat den interessante Hypothese, at, hvad der fandtes, var Dele af en og samme fritstaaende Bygning, *et meget stort Taarn af Dimensioner omtrent som »Kärnan« i Helsingborg*³⁾. Ind mod Byen var Murtykkelsen 3 Al. 15 Tommer og mod Nord 5¹/₄ Al.; selve Bygningens Diameter var ca. 25 Alen; mod Nord var en Vindebro og mod Byen en fast Bro. Materialet, hvoraf Murlevningerne vare opførte,

¹⁾ Denne »Embitzmand« hed den Gang *Greis* (=: *Gregers*) *Jørgensen* og boede tæt udenfor Østerport i »et Stenhuus, 8 Fag, 1 Loft høyt«, som i 1791 taxeredes til 60 Rdlr. Desuden raadede han over »et Ladehuus, 6 Fag, 1 Loft høyt«, til 20 Rdlr. Natmandens Hus staa opført sidst blandt de »Publique Bygninger«. Den 16de Marts 1789 »døde *Anne Magrete Christensdatter* hos Natmanden, 29 Aar«; men der siges Intet i Kirkeprotokollen om, hvilken Stilling hun indtog i hans Hus, eller om hun ogsaa blev »udslæbt«. Paa Kortet over Byens Markjorder fra 1803 vises »*Grægerses* Jord« stødende til »Rakkerkuulen«, som laa lige nord for den nuværende Kaserne og nedenfor Skovbakkens vestligste Del.

²⁾ Se: 3. R., II. B., S. 203, 293 og 508 samt 3. R., III. B., S. 260.

³⁾ Udhævet af *Uldall*.

var dels Munkesten, dels mindre Mursten og dels huggen Granit, deriblandt ejendommelig nok en Overligger, der engang har havt Plads over en Dør eller snarere et Vindue i en gammel, romansk Granitkirke. Mon de store Dimensioner ikke skulde kunne tillade den Gisning, at Taarnet har været noget mere end slet og ret Portaarn, *at det med andre Ord kunde være det Slot eller den Borg, som Valdemar Atterdag byggede i Randers, og hvis Beliggenhed i Byen man ikke har kunnet paa- vise andetsteds?*¹⁾ Jeg havde vel et billigt Krav paa, at det blev nævnt, hvem der var »den anden kyndige Side».¹⁾ Det skal derfor oplyses, at det var Oberst i Artilleriet *Otto Blom*. Denne havde sendt Kammerherre *Stemann* nedenstaaende Meddelelse om sit Syn paa Sagen, og Sidstnævnte tilsendte mig en Afskrift af det nævnte Dokument, der lyder saaledes:

»Jeg skal begynde med den Bemærkning, at den Grøft, som 1873 blev kastet langs *Nørregade*, ganske vist har gennemskaaret den gamle Portbefæstning, men ikke den egentlige Port med tilhørende Bro, *hvis Levninger maa søges under Nørregades østre Husrække*¹⁾.

Begyndende sønderfra har man først gennemskaaret en Stensætning og en Teglstensmur; det forekommer mig at maatte være den indre og den ydre Beklædning af den gamle indre Fæstningsvold.

Foran dennes Ydermur har man gennemskaaret Fæstningsgraven og derved sporet under den østre Husrække en muret Bro, bestaaende af en halv og en hel Hvelvingsbue, hvilken sidste har ført over til Portaabningen i et i Graven fritstaaende Taarn af betydelige Dimensioner, hvis vestlige Parti Gravningen i 1873 har gjennebrudt i Retningen Syd til Nord.

¹⁾ Udhævet af *Uldall*.

Man er først kommen til Taarnets ind mod Byen vendende *sondre*¹⁾ Mur, $7\frac{1}{4}$ Fod tyk; det er i den, man har fundet den smalle, hvælvede Gang, som udgaaende fra, hvad der saae ud som Murens østre Endeprofil, førte med en Bøining til en Aabning i Murens nordre Side, hvilken Aabning aldrig har haft nogen Dør. Foran Muren kom man gennem et 32 Fod bredt Rum, *som efter min Opfattelse har været Taarnets underste Etage*¹⁾, delt ved en $2\frac{1}{2}$ Fod tyk Mur i et sydligt og et nordligt Rum, begge begrænsede mod Øst ved en eenstens, kun 11 Tommer tyk Skillevæg; nordenfor dette Rum er man kommen til Taarnets $10\frac{1}{2}$ Fod tykke, nordre Frontmur. I Rummet mellem de to svære Mure har man fundet et Bjælkelag, som i den sydlige Afdeling endnu laa i den oprindelige Stilling med Overkanten omtrent i Høide med Gulvet i den snævre Gang i den søndre Mur, 5: i en Dybde af næsten 14 Fod under den nuværende Gadelinie; jeg regner dette Bjælkelag for Levninger af et Trægulv, under hvilket der iøvrigt sporedes en endnu noget dybere liggende Stenbrolægning. Den kun 11 Tommer tykke Mur mod Nord antager jeg for en Skillevæg mellem det eller rettere de to udgravede Rum og det ikke udgravede egentlige Portrum, som ikke har været dækket med nogen Hvælving, men kun med et Bræddeloft. Det Gjennembrud, som er fundet forinden i den tynde Sidemur, saae idetmindste paa Tegningen saa uregelmæssigt ud, at jeg ikke i det kan tro at se en Gjennemløbsaabning for Fæstningsgraven.

Denne Sidste tænker jeg mig at have været *norden for den $10\frac{1}{2}$ Fod tykke Taarnmur*¹⁾ og at have været begrænset af nogle endnu nordligere fundne Stensætninger og Mure, der vel kunne have hørt til Landbro-

¹⁾ Udhævet af *Uldall*.

pillerne for Vindebroen. Af denne selv kunde man efter min Mening ikke vente at finde Levninger, da den maa have ligget i Forlængelsen af Portrummet, altsaa inde under Gadens østre Husrække.

Efter min Opfattelse — *den jeg henstiller til Overvejelse og Kritik*¹⁾ — har den egentlige *Norreport* i den gamle indre Fæstningslinie været dækket af *en isoleret i Graven liggende Taarnbygning med Gjennemkjørsel dybt under det nuværende Gadeniveau*¹⁾, forbunden med Byen ved en muret Bro og med Marken ved en Vindebro; ved Siden af Gjennemkjørselen har den haft store Underrum, idetmindste mod Vest, til hvilke Indgangen har været fra Gjennemkjørselen gennem en snæver Gang i den *søndre*¹⁾ Mur. Taarnets Dimensioner have været meget betydelige; Murene have dog ikke været tykkere end i saa mangt et Fæstningstaarn fra Middelalderen, 10¹/₂ Fod mod Marken, 7¹/₄ Fod ind mod Byen og vist ligesaa meget i Sidemurene, som man ikke traf ved Udgravningen; *udvøndig har Taarnet haft en Dybde fra Syd til Nord af 50 Fod, og Bredden fra Vest til Øst har næppe været meget mindre; bortset fra Høiden, som ikke kjendes, har Taarnet altsaa været omtrent ligesaa stort som »Kärnan« i Helsingborg*¹⁾, og forsaavidt er der Intet til Hinder for, at dette Taarn kan være det Slot, som *Valdemar Atterdag* byggede i *Randers*, og de oprørske Borgere indtog og lagde øde 1357, hvilken Ødelæggelse efter Analogien fra lignende Begivenheder andetsteds godt kan have indskrænket sig til, at man har »brændt Taarnet ud«, det vil sige, sat Ild paa dets Træværk af Bjælkelag mellem Etagerne.

Jeg behøver ikke at reservere mig imod, at den her løst henkastede Hypothese tages for en i mine egne

¹⁾ Udhævet af *Uldall*.

*Oine begrundet Paastand*¹⁾. Jeg trøster mig end ikke til om Taarnets Alder at udtale nogen bestemtere Formodning, end at det i det Høieste er jævntgammelt med *Randers* Bys ældre, indre Befæstning, altsaa vel fra c. 1350, men paa den anden Side maa antages for ældre end den nyere, ydre Befæstning fra c. 1500, hvis *Tracee* synes bestemt ved dets Tilstedeværelse. Alderen af et Taarn fra Middelalderen er saa godt som altid umulig at bestemme efter Monumentets egne Former, naar Murkronen mangler; for en kunstnerisk Stil finder man sjældent Spor af i den Slags Bygninger.

Muligvis har Murmaterialet eller den tekniske Udførelse af de 1873 fundne Bygninger kunnet give nogen Oplysning om Alderen; *derom maa Arkitekt Uldall kunne give en begrundet Dom*¹⁾. De benyttede Kvadre af gamle Granitkirker give jo vistnok et Fingerpeg henimod de sidste Aarhundreder af Middelalderen. Dog tør jeg nok betro Hr. Borgmesteren, at jeg, som i det Hele er en stor Tvivler, ikke har altfor megen Tillid til Beretningen om de 11 Kirker, som *Valdemar Atterdag* skal have brudt ned for at skaffe Materiale til *Randers* Befæstning; jeg har en Fornemmelse af, at her er et af de Tilfælde, hvor i Historien en lille Fjer er vokset op til fem store Høns«.

Det vil ses, at Oberst *Blom* »henstiller sin Opfattelse til Overveielse og Kritik«. Efter udtrykkelig Anmodning af Kammerherre *Stemann* havde Obersten og jeg en Sammenkomst i Nationalmuseets 2den Afdeling i Febr. 1898, hvor vi med min Opmaalingstegning fra 1873, som opbevares i Museets Arkiv, foran os forhandlede angaaende dennes rette Forstaaelse. Min meget fortjente Modstander blev imidlertid ved sin ovenfor fremsatte

¹⁾ Udhævet af *Uldall*.

Mening, og vi skiltes med Ønsket om at mødes paa selve Aastedet i *Randers*, naar der mulig endnu en Gang blev Leilighed til at bringe de gamle Murrester frem for Dagens Lys. Det var den eneste Gang i Livet, jeg talte med Oberst *Blom*, der døde den 28de Dcbr. 1903. Jeg skal villig indrømme, at jeg i de mange Aar, der ere gaaede, siden jeg som ung Mand ledede Udgravningen af Resterne af Porttaarnet, i flere *Enkeltheder* har maattet ændre min Mening om dette; men i de store Træk har jeg endnu det samme Syn paa Sagen som i 1873, og efter Oberst *Bloms* Død har jeg fundet sikre Beviser for, at han feilede fuldstændigt, naar han tænkte sig *Nørre-portlaarn* i *Randers* af Størrelse omtrent som »*Kärnan*« i *Helsingborg*, og at Taarnet kunde være selve det Slot, som *Valdemar Atterdag* byggede, til hvilken Mening Kammerherre *Stemann* altsaa sluttede sig. Skjøndt efter min Anskuelse den i 1873 foretagne Udgravning alene var tilstrækkelig til at godtgjøre Porttaarnets Plads og tildels dets Størrelse, skal jeg ikke komme nærmere ind herpaa, før jeg har givet en Oversigt over Resultaterne af de tvende Udgravninger, der ere skete efter Oberst *Bloms* Død, nemlig i 1906 og 1910, hvilke begge holdt sig udelukkende til *Nørregades vestre* Halvdel, medens Arbejderne i 1873 indskrænkede sig til den *østre*. Det maa ved Bedømmelsen af Arbeidets Ledelse bestandig fastholdes, at der ved hver af de 3 Gravninger kun kunde opnaaes Tilladelse af Politiet til at afspærre den meget befærdede Hovedgades ene halve Side, medens Færdse- len foregik i den modsatte. For den rette Forstaaelses Skyld vil det ogsaa senere blive nødvendigt at udtale sig udførligt angaaende Graven, især det Parti af samme, som berørte Porttaarnet.

I Juni 1906, da de elektriske Ledninger nedlagdes i Vestsiden af *Nørregade*, stødte man atter paa Funda-

menterne af Porttaarnet. Bestyrelsen for *Randers* Museum besluttede paa min Indstilling at foretage en nøiere Undersøgelse samt afholde Udgifterne derved, og Politiets Tilladelse blev indhentet. Undersøgelsen paabegyndtes den 18de Juni og bestod navnlig i, at der blottedes et Parti af den nordre Taarnmur, regnet fra Gadens Midte i en Længde af 4 Al. 6 Tom. mod Vest og i en Dybde paa Ydersiden af 7 Al. 3 Tom. under Gadelinien (Blad IV, l). Fra Overkanten af Brolægningen til Murens Overkant var kun 18 Tom. Nogle ganske enkelte hugne Granitkvadre viste sig i Ydersiden; iøvrigt var den her 1 Al. 4 Tom. tykke Mur omhyggelig opført af store, røde Munkesten paa tilsvarende Maade som de i 1873 blottede Partier af samme Mur længere mod Øst. Af størst Interesse var det, at Murværket var gennembrudt af en *clipsbuct* Døraabning, der havde en Høide af 3 Al. 16½ Tom., en Bredde af 1 Al. 12 Tom. og paa Ydersiden var omgivet af en Fals, som forøgede Lysningsmaalet til 2 Al. (Blad IV, k). Bunden af Falsen dannedes af en huggen Granitsten, og over denne laa i Døraabningen et Stykke Egetømmer. Foran det 1 Sten (11 Tom.) høie Bueslag har oprindelig i Falsens Dybde ligget et Stykke Tømmer; men der fandtes nu intet saadant ligesaa lidt som nogen Dørfløi. En Saadan maa der dog temmelig sikkert oprindelig have været, og nogle manglende Sten i Døraabningens Vestside angive vistnok Pladsen for dens Lukke. Ved Udgravningen blev det fastslaaet, at Nordsiden af Taarnets nordre Mur staar i en Afstand af 7 Al. og 19 Tom. syd for det nordre Hjørne af Forhuset paa Mat. Nr. 546, hvilket Hjørne imod *Norregade* var det nordligste Punkt af Mat. Nr. 604, den Gang Byen i 1798 matrikuleredes. Hvis Nogen i Fremtiden vil undersøge Fundamenterne af det gamle

»*Norrebaand*«, har han altsaa her en nøiagtig Angivelse af, hvor han skal begynde sin Gravning.

Den beskrevne Udgravning, der i saa høi Grad lovede yderligere Resultater, blev desværre allerede standset den 20de Juni ved et Paabud af den daværende Politimester *Lillienskjold* om »øieblikkelig Tilkastning«, idet denne Embedsmand, der indfandt sig personlig paa Pladsen, havde tænkt sig, at Undersøgelserne ikke vilde gaa saa meget i Dybden, som Tilfældet var. Jeg skylder mig selv at tilføie, at der ved Tilladelsen ikke var givet nogen- somhelst Ordre i saa Henseende, blot at Gadens Midtlinie under ingen Omstændigheder maatte overskrides¹⁾.

Saa hvilede *Nørreporttaarnets* Ruiner atter til 1910, da Nationalmuseets 2den Afdeling under 9de Marts tilskrev Bestyrelsen for *Randers* Museum saaledes:

»Det vil være den høitærede Museumsbestyrelse bekendt, at de af Arkitekt *Uldall* i 1873 og 1906 foretagne Undersøgelser af de i de to nævnte Aar ved Nedlægning af Vandrør m. m. fremkomne Spor af *Randers* Bys gamle *Nørreport*, vel gav Vidnesbyrd om Porttaarnets Beliggenhed, men dog paa Grund af den hurtige Tilkastning af det udgravede Parti, navnlig i 1906, ikke førte til noget afsluttende Resultat, idet man hverken naaede at paavise Længden af den nordlige Façade fra Øst til Vest, ei heller kunde forfølge Porttaarnets Sydgrænse i dens fulde Udstrækning eller undersøge de til Porttaarnet stødende Murrester og den foranliggende Grav. Da det vil være af stor Betydning for Kjendskabet til *Randers* Bys gamle Fæstningsværker at faae dette Spørgsmaal fuldt opklaret, og da Arkitekt *Uldall* med særlig

¹⁾ Den udgravede Aabning, der især strakte sig nord for Muren, altsaa ud i Graven, var indhegnet med Bræder og Lægter, og alle Foranstaltninger truffene, for at ingen af Tilskuerne skulde komme til Skade ved at styrte ned eller sligt.

Interesse omfatter Sagen og paatænker Udgivelsen af sine tidligere foretagne Undersøgelser, skal jeg tillade mig at opfordre Museumsbestyrelsen til at erhverve Politimesterens Samtykke til at foretage en Gravning, som med de to fra de foregaaende, omhyggeligt kortlagte Udgravninger som Grundlag utvivlsomt vil kunne foretages med fuldstændig Nøiagtighed og Paavisning af de Steder, hvor et Resultat hurtigt kan ventes naaet. Under disse Omstændigheder turde den nødvendige Afspærring af en Del af *Nørregade* ventes afsluttet i Løbet af en Uges Tid, og de ved en saadan Afspærring forekommende Ulemper synes vel at kunne opveies af de videnskabelige og for *Randers Bys* Topografi vigtige Oplysninger, som en saadan Undersøgelse vilde yde«.

Efterat de foreløbige Forhandlinger med Autoriteterne vare tilendebragte, kunde Udgravningen ¹⁾ begyndes Mandagen den 30te Mai. Arbeidet skulde i Henhold til en af de stillede Betingelser være sluttet Fredag Aften den 3die Juni, for at Gaden atter kunde være farbar om Lørdagen, Torvedagen.

Ved Undersøgelsen dreiede det sig nu først om at faae Taarnets nordre Mur (Blad IV l) blottet fra Gadens Midtlinie til Hjørnet mod Vest (m), hvilket sidste man blev hindret i at naae ved Udgravningen i 1906. Det lykkedes nu, ligesom det indre, nordvestre Hjørne (n) og Indersiden af den vestre Taarnmur fandtes (o). I begge de nævnte Hjørner var Forbandt, der beviste de tilstødende Mures Samtidighed. Den øvre Del af den vestre Sidemur stod *nu* kun med en Tykkelse af een Munkesten; men Bagsiden var ganske ujævn og Murværket her borthugget for at give Plads til Fundamentet for det af

¹⁾ Nationalmuseets 2den Afdeling udredede en Del af Bekostningen ved Samme, medens *Randers* Museum betalte Størsteparten.

Konsul *M. Michaelsen* i 1854 byggede Forhus. I noget større Dybde foretoges en vandret Boring ind i den vestre Taarnmur, uden at det dog lykkedes herved at godtgjøre dens *oprindelige*, fulde Tykkelse, idet man 21 Tom. fra Murfladen mødte Granitmur. Indersiden af den vestre Taarnmur loddedes, og det viste sig, at den paa en Høide af 2 Al. faldt $3\frac{1}{2}$ Tom. bagover, hvad der allerede maa have været Tilfældet oprindeligt, saa den har været muret med aftagende Tykkelse. Som det var at haabe, lykkedes det ogsaa at finde Fundamenterne for Taarnets søndre Mur (p). Disse, der vendte ind mod Byen, have i Modsætning til de nordre altid paa Sydsiden været helt dækkede med Jord og vare derfor byggede paa en langt tarveligere Maade end dem, der i sin Tid kunde ses fra Graven. De bestode for Størstedelen af raa Granit lagt i Kalk, og medens deres Overflade viste en Bredde af omtrent $2\frac{1}{4}$ Al., tiltog den sidste meget betydeligt i Dybden, saa den 5 Al. under Gadelinien udgjorde omtrent 2 Al. 20 Tom. (q). En meget bred Fundamentpille af raa Granit skjød endda yderligere frem mod Syd ud for Taarnets Midte (r). Fundamentets *øverste* Parti indtil omtrent 2 Al. under Gadelinien var dog af Munkesten, ligesom en Skal af disse tildels dannede Indersiden. I en Afstand af $1\frac{1}{4}$ Al. fra det sydvestre, indre Hjørne fandtes et med Munkesten omhyggeligt muret, firkantet Rør i den søndre Mur (s). Det holdt i Lysningsmaal fra Øst til Vest 10 Tom. og fra Nord til Syd 9 Tom. Mellem Røret og Murens Inderside var 10 Tom. Ved Boring lod det sig forfølge i en Dybde af 6 Al. 1 Tom. under Gadelinien, hvor Boret stødte mod Sten. Dette Rør maa enten have tjent som Skorstensrør eller maaske snarere ført fra et Latrin til en Grube i Taarnets Bund. Nogle faa Alen øst for samme Rør saaes i Indersiden af Muren Spor af en lille

Blænding (t), hvis større, vestre Del imidlertid var nedbrudt ved Nedlægning af et Gasrør (u)¹⁾. Dens Dybde var 11 Tom., det endnu staaende Hjørne vinkelret, og Bunden dannedes af en paa Midten 10 Tom. høi og 21 Tom. lang, glathuggen Granitsten. Blændingen har vel udgjort et Gjemme i Muren. I Taarnets Indre fandtes endelig nær det sydvestre Hjørne og omtrent 2 Al. under Gadelinien Rester af et Bjælkelag af Eg (v), der støttedes af Fyrrestolper (x), og som var forsynet med et 1 Al. 2¹/₂ Tom. langt, meget svært Jernanker, der sammenholdt en af Bjælkeenderne med den tilhørende Stolpe. Den vestligste af Bjælkerne, der laa umiddelbart langs Indersiden af Taarnets vestre Mur, maalte 8 Tom. i Firkant. Fra Bjælkeenderne til Indersiden af den søndre Ydermur var en Afstand af omtrent 1 Al.

Fra Porttaarnets nordvestre Hjørne (m) strakte sig en Mur af Munkesten ud mod Nord, hvilken svarede til den i 1873 længst mod Øst udgravede; det synes at være disse Mures Bestemmelse at bidrage til at bære den faste Bro, der i omtrent 16 Alens Længde er gaaet over Graven lige nord for Taarnet, og hvorefter der i det nysnævnte Aar fandtes tydelige Spor (Blad II og III, f). Den i 1910 fundne Mur, der altsaa ligesom den modstaaende har været beskyttet af Vandet i Graven, havde nu ikke sin oprindelige Tykkelse, idet dens vestre Del var borthugget paa lignende Maade som før nævnt ved Omtalen af Taarnets vestre Mur for at give Plads til den i 1854 opførte Bygning. Murene maa vel ogsaa have været fornødne for at hindre det tykke Lag Jord, som fandtes

¹⁾ Allerede i Slutningen af Halvtredserne, da Gasværket anlagdes, er man altsaa stødt paa Porttaarnet og har brudt Aabninger i dets Mure for at anbringe Røret; men Ingen har den Gang havt Interesse for at foretage en antikvarisk Undersøgelse.

over Tømmeret og Plankedækket, samt Kjørebansens Bro-lægning i at glide ud i Graven.

Syd for Porttaarnet og ligeledes længst mod Vest viste sig en tykkere Munkestensmur gaaende ud mod Syd (y), der rimeligvis har afgrænset Profilet af Fæstningsvolden ud mod Kjørebansen. Forskjellige Enkelt-heder navnlig et enkelt Spor af Munkeskifte ved den nævnte Mur, hvis Kjærne var af mindre, raa Granitsten lagte i Kalk, gjør det sandsynligt, at den er ældre end selve Taarnet, og den kan i saa Fald maaske have hørt til Byens ældste Fæstningsværker. Sagen er nemlig, at der ikke findes nogen Sammenbinden i Hjørnet mellem den nævnte Mur og Taarnmuren.

Naar man sammenholder, hvad de til forskjellige Tider foretagne Udgravninger have udviist, ses det, at Porttaarnet har strakt sig rigeligt over Bredden af den nuværende *Nørregade*, og at Dybden fra Nord til Syd har udgjort 10 à 11½ Al. Paa Grund af den oven-nævnte Maade, hvorpaa det søndre Fundament er bygget, er det vanskeligt at angive det nøjagtige Maal. Det *indvendige* Lysningsmaal fra Nord til Syd lod sig derimod let tage og udgjorde 7 Al. 7½ Tom.

Spørges der nu, hvor dybt de fundne, mægtige Mur-masser strække sig ned under Gadelinien, maa man hen-vise til det Nivellement, som Læge *H. N. Bay* lod fore-tage i 1900 kort før sin Død. Det godtgjordes da, at Niveauet stiger fra »*Hvide Mølle*« — det Sted, hvor den af Kong *Christian den 3die* gravede Kanal fra Vest traadte ind i Byens Grave — til *Nørreport* 27 Fod, og at Vandfladen det førstnævnte Sted maa have været 3 Fod under Gadelinien. Vandets Dybde i Graven ved *Nørre-port* anslaaer *Bay* til 6—8 Fod, og det Nederste af Funda-menterne maa nødvendig staa under Gravens Bund. Man

kommer da, ved at lægge Maalene sammen, til det Resultat, at Taarnets Fundament ud mod Vandet maa strække sig til en Dybde af omtrent 38 Fod¹⁾ under Gadelinien. Efter alle de lokale Forhold vil det saaledes neppe nogensinde blive muligt at naae dets Bund.

Randers Museum lod lægge et Par hugne Granitsten mærkede »N. P.« i Brolægningen for at betegne Porttaarnets Plads og Størrelse, ligesom det skete paa *Frederikspladsen* i 1900, da Fundamenterne af den gamle Østerport udgravedes der.

Jeg skal nu komme ind paa en Undersøgelse af, hvorvidt det, der findes i trykte og skrevne Kilder, passer paa den ovenfor i Henhold til Udgravningerne angivne Beliggenhed af Porttaarnet og Graven eller ikke. Kortet over *Randers* i *Pontoppidans* »Den danske Atlas«²⁾, der er tegnet af »Borgemester *Søren Simonsen*« og stukket af *I. Haas* 1767, giver os kun en daarlig Oplysning; thi *Nørregade* har faaet en Retning (alt for meget dreiet mod Vest), som den aldrig har havt, og Taarnet er viist for sydligt og meget for stort³⁾.

Stadsfeldt angiver meget nøiagtigt saavel Pladsen for Byens gamle Grave som for dens Porte⁴⁾. Han beskriver: »derfra (s: fra *Hviid Mølle*) gik denne Grav over den østlige Deel af *Hviid Mølle* Hauge, henimod det Sted, hvor Huset Nr. 480 i *Hospitals Gaden* nu

¹⁾ Jeg vedkjender mig gjerne, at dette er betydeligt mere, end jeg formodede i 1873, da det nævnte, meget oplysende Nivellement jo endnu ikke forelaa.

²⁾ Tomus IV, S. 358.

³⁾ Det er morsomt at se, at det er viist ikke ret meget mindre end *St. Mortens* Kirke.

⁴⁾ »Chorographisk og oeconomic Beskrivelse over *Randers* Kjøbsted«, *Kjøbenhavn* 1804, S. 10.

staaer¹⁾, derfra videre ved den vestre Side i Voldgaden, hvor Huset Nr. 473 staaer²⁾. Herfra løb den vesten og norden for Huset Nr. 604 paa *Nørregade*, siden gik den bag ved Huset Nr. 32 og til *Nygade*, hvor Huset Nr. 98 nu er³⁾ o. s. v. Det som *her* har mest Interesse for os, er Gravens Skjæring af *Nørregade*. Det er imidlertid nødvendigt at sætte sig nøie ind i Byens Topografi for at kunne skjelne, hvorledes *Stadfeldts* Beskrivelse skal forstaas; man maa dels undersøge Beliggenheden og Udstrækningen af de forskellige nævnte og tilstødende Matrikulnummere⁴⁾, dels *deres lokale Terrainforhold*⁵⁾. Saavel Mat. Nr. 604 paa *Nørregades* Vestside som Mat. Nr. 32 paa dens Østside havde et meget betydeligt Omfang, idet det førstnævnte strakte sig fra *Lille Voldgade* til »*Taarn-Gaden*«, nu *Torvestræde*. Herved maa dog udtrykkelig bemærkes, at Hjørnet af den førstnævnte Gade og *Nørregade* optoges af Mat. Nr. 602 (nu 545) og at det lille Mat. Nr. 603 (nu 547) skar sig ind i 604 længere mod Syd. Hele Strækningen fra *Fabrikstræde* til *Provstegade* langs *Nørregade* fik ved Matrikuleringen i 1798 Nr. 32 (nu Mat. Nr. 710 b og 710 a). Naar *Stadfeldt* nu taler om »Huset Nr. 604 paa *Nørregade*«, kan der kun menes Bygningerne paa den vestre og søndre Del af dette Mat. Nr. (nu Mat. Nr. 548), fordi næsten hele den nordre Halvdel optoges af den her

¹⁾ Dette er det nuværende Mat. Nr. 407, »*Voldbrohus*«, tilhørende Fru Bager *Arent*. Da Forhuset opførtes her i 1900, foretoges en interessant Udgravning af Grunden, hvorved den sydøstre Side af den stensatte Grav blottedes.

²⁾ Nu Mat. Nr. 533, der tilhører Landinspektør *M. Rasmussen*.

³⁾ Nuværende Mat. Nr. 780 tilhørende Snedker *P. Jensen*.

⁴⁾ Se Kortet, Blad I.

⁵⁾ Det skal allerede her bemærkes, at Oberst *Blom* ikke synes at have taget det mindste Hensyn til disse Sidste.

meget brede Grav, hvis Opfyldning først paabegyndtes i 1855 og altsaa paa *Stadfeldts* Tid var aldeles ubebygget. Graven gik saaledes vest og nord om det nuværende Mat. Nr. 548, nordligere end det lille Mat. Nr. 547 og i nordøstlig Retning over Mat. Nr. 546, idet den derpaa overskar den søndre Del af Mat. Nr. 545 (tilhørende Redaktør *Otto Elmenhoff*), det gamle Mat. Nr. 602. Ved Mat. Nr. 546 naaede Graven *Nørreporttaarn*.

Fra Konsul *M. Michaelsen*, der i mere end et halvt Aarhundrede har boet paa det sidstnævnte Matrikulnummer og i Størstedelen af dette lange Tidsrum eiet det, har jeg modtaget vigtige Oplysninger vedkommende Gravens Plads. *Michaelsen* flyttede i Nvbr. 1854 ind i det samme Aar byggede Forhus, som endnu staar. Inden dette opførtes, fandtes kun et Brædehalvtag paa Grunden, hvilket stødte med Gavlen til *Nørregade*. Ejeren skriver den 8de Marts 1910 som Svar paa nogle af mig gjorte Spørgsmaal angaaende hans tidligere Grund: »Der har ofte været fortalt, at der i Jorden sad Levninger af Arrester; men der er aldeles Intet mærket til noget saadant og heller ikke til Bolværker eller Lignende. Derimod var Grunden, da der blev gravet ned til Kjælder, aldeles blød og ligesom Mudder, hvilket kunde tyde paa, at det var Bunden af Graven om Byen, og det er vel ogsaa derfor, at Forhuset er knækket over paa flere Steder. Jeg mindes, at jeg kunde tage en Jernstang og med et eneste Slag slaa den dybt ned i Mudderet«.

Inden Opfyldningen af Graven foretoges, benyttedes den som Have¹⁾, der var anlagt i dobbelte Terrasser. En Trappe med omtrent 20 Trin, 6 à 7 Tom. høie, førte fra det høiere liggende Terrain ned gennem disse, saa

¹⁾ I endnu tidligere Tid var der en Tømmergaard, og allerede da maa den *ældste* Opfyldning være skeet.

den da foretagne Opfyldning maa have udgjort en Høide af 5—6 Al. Konsul *Michaelsen* skriver, at Agent *Bays* og Maler *Spliids* Haver (nu Mat. Nr. 539 og 549 a) laa endnu omtrent 1½ Al. under hans og tilføier: »Om Vinteren eller Foraaret kunde der staa høit Vand i begge«.

Vi følge nu Graven i dens Skjæring af *Norregade* og paa den østre Side af denne. Paa den nordre Del af gl. Mat. Nr. 32 (nu Mat. Nr. 710 b) opførte den nuværende Eier, Blikkenslager *Oscar Schroder*, sit Forhus som Hjørnестed mod *Norregade* og *Fabrikstræde* i 1884—85¹⁾. Naar *Schroders* Grund saa længe stod saa at sige ubebygget, var det, fordi dens nordre Del udgjorde et Parti af den opfyldte Grav, hvilken strakte sig ud over den vestre Ende af *Fabrikstræde*, der i det Tidligste kan være anlagt 1791²⁾, da Porttaarnet blev nedbrudt og Arbeidshuset (nu Mat. Nr. 707) bygget. Blikkenslager *Schroder* har velvilligt meddelt mig, at der i en Afstand af omtrent 10 Al. syd for det nuværende Hjørne mod *Fabrikstræde* af hans nævnte Forhus ved Gravning af Kjældereren fandtes Rester af et Bolværk, nemlig forskjel- lige Pæle og vandret liggende Planker, der gik fra Vest til Øst³⁾. Dette Bolværk har begrænset Gravens søndre Side. Ligeledes fandtes ved samme Leilighed længere mod Syd en tyk Mur af Munkesten, hvilken stod i

¹⁾ Et ganske lille Hjørnehus fra nyere Tid til Træskoudsalg, en lang Brandmur og et Brædeskur, som sluttede sig dertil, stode forinden paa Grunden.

²⁾ Af Brandtaxationsprotokollen for 1801 ses, at der den Gang kun fandtes paa den søndre Side: »2 Leieboder tilhørende Skorstensfeier *Smith* opbyggt paa Haugen til Nr. 85, 5 Fag, 1 Etage af Eg og Muur, med 2 Kakkellovne, à Fag 80 Rdlr. — 400 Rdlr.

³⁾ Muremester *Carl Jensen*, der tilligemed sin Fader opførte Huset, har tilføiet, at Grunden var meget slet og opfyldt, navnlig under den nordre Ende.

Gadens Retning og blev staaende, idet den blev benyttet som Fundament for den søndre Ende af Façademuren. her have vi atter en af Murene, nemlig uden Tvivl den østre Sidemur, for det gamle Porttaarn. Blikkenslager *Schrøder* har endelig oplyst, at der ikke fandtes noget-somhelst Spor af andre gamle Fundamenter øst for det nysnævnte.

Sammenligne vi nu, hvad her er meddelt, med *Stadfeldt*, siger denne Side 10: »siden gik den (s: Graven) bag ved Forhuset Nr. 32 og til *Nygade*, hvor Huset Nr. 98 (f. T. Mat. Nr. 780) nu er«. Paa samme Side siges: »at *den nordre Port* staaer paa *Nørregade* ved Nr. 32«¹⁾. Jeg skal her minde om, at *Stadfeldt* boede i *Randers*, allerede medens han var Herredsfoged i *Middelsom-Sonderlyng* Herreder fra 1784—91²⁾. Han har altsaa overværet Porttaarnets Nedbrydning og kunde af Selvsyn give Underretning om dets nøiagtige Beliggenhed. Der er saaledes ingensomhelst Grund til at tvivle paa Rigtigheden af *Stadfeldts* Udsagn, saa meget desto mindre som de i 1854, 1873, 1884, 1906 og 1910 gjorde Udgravninger paa det Nøieste bekræfte denne.

Brandtaxationsprotokollerne for Aarene 1761, 1771, 1781, 1791 og 1801, som opbevares i Landsarkivet i *Viborg*, give nøiagtige Oplysninger om, hvilke Bygninger, der fandtes i *Nørregade* i det Kvarter, hvor Porttaarnet stod indtil 1791. Vi se blandt Andet heraf, at Kjøbmand (senere Etatsraad) *Ditlev Kircheterp*, der i 1761 eiede det store Terrain mellem *Lille Voldgade* og »*Taarn-Gaden*« (Torvestræde), havde »Et Material-Huus

¹⁾ Graven fulgte altsaa *ikke* den Retning, som *Fabrikstræde* fik, men dreiede lidt mod Sydøst.

²⁾ Ved Bestalling af 8de Juli 1791 befordredes han til Byfoged i *Randers* og Herredsfoged i *Sonderhald*, *Østerlisbjerg* og *Rougso* Herreder og Birkedommer ved *Holbækgaard* Birk.

i Sønder og Nør *uden Nørre Port*¹⁾ 10 Fagh 1 Loft høy Bindingsværk i maadelig Stand 100 rdr.«.
 Dette Materialhus har ligget paa det nuværende Mat. Nr. 545, der, som før nævnt, eies af Redaktør *Elmenhoff*. Dennes Forhus mod *Nørregade* var endnu ikke opført den Gang; men vi finde det første Gang nævnt i Protokollen fra 1771 som »Et Pakhuus *uden for Nørre Port*²⁾ bestaaer af 13 Fagh 2 Loft høy med gebrochen Tag Nye og i god Stand²⁾ 1100 rdr.«.
Ditlev Kircheterp har altsaa bygget dette for sin Tid meget anselige Pakhus kort før 1771. I 1781 var hans Stedsøn, Kjøbmand *Rasmus Welling*³⁾, Eier af hele den ovennævnte store Eiendom, og han havde da tilbygget ligeledes *uden for Nørreport* »Et Slagterhuus 18 Fagh 2 Loft høy 1000 rdr.«.
 Der tilføies i denne Protokol under hans 5 Bygninger: »Alt Bindingsværk og Teiglængt«⁴⁾. Det saakaldte »gebrochen Tag« er et Mansardtag, det samme som Bygningen endnu har. Slagterhuset med sine 18 Fag er den Bygning paa Hjørnet af *Lille Voldgade* og *Nørregade*, som ligeledes endnu staar, og hvori Bogtrykkeriet nu findes. I Protokollen for 1801 nævnes som tilhørende *Rasmus Welling* paa Mat. Nr. 602 (nu 545) »Et Pakhuus grundmuuret til Gaden, af Eeg og Muur til Gaarden, med Kielder under og brukken Tag, 13 Fag, 3 Etager 1300 rdr.«.
Rasmus Welling har altsaa mellem 1791 og 1801 om-

1) Udhævet af Forf.

2) Bygningen havde oprindelig Svale mod Gaarden, men denne er forlængst nedbrudt.

3) Se om denne: »Kjøbmand Stadshauptmand *Rasmus Welling* af *F. Uldall* i »Aarbog for *Randers* Amts hist. Samfund«, 1910, S. 55.

4) Endnu 1791 findes samme Tilføining.

bygget Pakhusets Façade med Grundmur og opført den store Kvist af de da saa meget benyttede *Flensborg-Mursten*¹⁾. Da Bogtrykker og Redaktør *Søren Elmenhoff* havde kjøbt Gaarden i 1824, lod han Pakhuset forandre til Trykkeri og Beboelse og indsætte Vinduer i Façaden i Stedet for de tidligere Lemme. I Protokollen for 1801 nævnes i »*Nørre Gade, væster Side*« som *Rasmus Welling* tilhørende under Mat. Nr. 603 (det nuværende lille Mat. Nr. 547) »Herr *Galthen* Beboer 7 Fag, 2 Et. Grundmuret til Gaden, Eeg og Muur til Gaarden, med Kielder under, bruges til Stuer, Kamre og Kiøkken, deri 6 opsatte Jærn Kakkellovne à Fag 120 rdr. . . . 850 rdr.«. Det var denne Bygning, som *Rasmus Welling* allerede paatænkte at indrette eller opføre af Nyt i 1783, da han forgjæves ansøgte Magistraten om at faae *Nørreporttaarn* nedbrudt.

I 1801 eiedes Mat. Nr. 32 paa *Nørregades*²⁾ Østside af Kjøbmand *Niels Erslev*. Bygningerne laa paa den søndre Del (det nuværende Mat. Nr. 710 a), medens den nordre (nu Mat. Nr. 710 b) optoges af Tømmergaarden, der var omgivet af »30 Fag Plankeværk«. Denne, som mod Nord stødte til *Fabrikstræde*, laa tildels paa den opfyldte Grav.

Skulde nu Nogen, efter hvad ovenfor er meddelt om det Sted, hvor Graven skjærer *Nørregade*, endnu nære Tvivl, beder jeg ham blot kaste et Blik paa Façaderne af de forskjellige Bygninger. Det viser sig da strax, at Konsul *Michaelsens* Forhus (Mat. Nr. 546), der

¹⁾ I en Panteobligation fra *Joachim Martin Elmenhoff* til Krigsraad Bataillonschirurg *Pabst* dat. 17de Nvbr. 1841 kaldes Gaarden paa Mat. Nr. 602: »*Nor(d)hoi*«, et Navn der nu ikke kjendes, men maaske burde gjenoptages.

²⁾ Gaden kaldes først da saaledes; i de ældre Brandtaxationsprotokoller derimod bestandig »*Store Gade*«.

nu eies af Aktieselskabet »*Nørreris*«, er knækket omtrent paa Midten, og at dets nordre Halvdel hænger stærkt imod Nord, samt at Redaktør *Elmenhoffs* nordligere liggende Forhus (Mat. Nr. 546) har en Masse kortere Revner, og at dets søndre Halvdel hænger endnu stærkere mod Syd. Sænkningen gaar selvfølgelig ned mod det Sted, hvor Bunden er blødest, og den er størst i den sidstnævnte Bygning, der er saa langt ældre end den førstnævnte. De omtrentlige Aarstal, der spille en Rolle for Redaktør *Elmenhoffs* Bygning, ere nemlig 1770, da den opførtes, og 1800, da Façaden ombyggedes med Grundmur og saaledes kom til at tynges meget mere paa den bløde Bund, imod 1854 for Konsul *Michaelsens* Forhus. De nævnte Façader hænge ogsaa stærkt bagover, fordi Sænkningen ogsaa her skete ned mod Gravens Midte.

Vende vi os nu til den østre Side af Gaden, kunne vi iagttage lignende Forhold om end i mindre Grad. Den søndre Gavl af det i 1791 opførte Arbeidshus eller Klædefabrik paa det nordre Hjørne af *Fabrikstræde* (nu Mat. Nr. 707, der eies af Bager *Kjerulf*) hænger stærkt mod Syd, altsaa ned mod Graven. *Stadfeldt* siger: »I det følgende Aar 1790 blev der begyndt med at opføre en stor grundmuret, to Etage Bygning, paa det Sted, hvor forrige Spindeskole havde staaet, hvilken blev nedbrudt, da Grunden, hvorpaa den havde staaet, var for svag«¹⁾. Aarstallet 1790 er blot feilt; thi Licitationen over Bygningens Opførelse blev først afholdt den 22de Febr. 1791²⁾. I Brandtaxationsprotokollen for det sidstnævnte Aar staar: »*Uden gammel Nørre Port*«³⁾ Opbyggt for Høyst Kongelig Regning, Een Spinde Skole, 11

¹⁾ Side 251.

²⁾ Landsarkivet i Viborg.

³⁾ Udhævet af Forf.

Fag, 1 Loft høy, Grundmuur og Teigltag . . 500 rdr¹⁾.
 At Grunden var for svag, er ikke saa sært, da den gik ned i Graven, og dette viser sig altsaa endnu 120 Aar efter paa det langt større og sværere Arbeidshus, der er i 2 Stokværk og kostede 5000 rdr. at opføre foruden Udbygningerne. Selv Blikkenslager *Schröders* Forhus paa det søndre Hjørne af *Fabrikstræde* og *Nørregade*, der, som ovennævnt, opførtes saa sent som i 1884—85, har ikke kunnet undgaa at sætte sig, saaledes at dets nordre Del, der staar ud over Graven, er sunket lidt og har efterladt en Ridse omtrent i Midten af Façaden.

Et Hovedpunkt i Oberst *Bloms* og min ganske forskjellige Opfattelse er den $7\frac{1}{2}$ Fod tykke Mur (Blad II og III, a), som Obersten kalder Taarnets søndre og jeg derimod den nordre. Saafremt min Modpart med egne Øjne havde set denne Mur, vilde han aldrig have kunnet fremsætte denne Mening. Murens nordre Side viste sig med sin omhyggelige Muring og Fugning saa aldeles afgjort som *Façade* i Modsætning til den langt tarveligere behandlede søndre Side. Flere af mig tilkaldte, duelige Murermestre her i Byen have strax bekræftet min Opfattelse. Ville vi alligevel blot et Øieblik tænke os, at det var Obersten, der saae rigtigt paa dette Punkt, kom vi til den Meningsløshed, at Taarnets Bygmester havde benyttet de gamle, hugne Granitkvadre (Blad III, nederst) til at beklæde dets *Inderside*, i Stedet for, som han i Virkeligheden gjorde, at anvende dem paa det Sted, hvor Taarnet var mest udsat for Ødelæggelse i Fremtiden nemlig der, hvor Fjendens Kugler kunde træffe det og Gravens Vand beskylle dets Fod. Graven kan altsaa kun

¹⁾ Protokollen er undertegnet d. 13de April 1791, og Nedbrydningen af den gamle samt Opførelsen af den nye Bygning er altsaa formodentlig først begyndt efter den Dag.

findes der, hvor jeg allerede i 1873 har paaviist den, nemlig lige nord for Porttaarnets nordre Mur (Blad II og III, h). Det vil erindres, at jeg i en Dybde af $6\frac{1}{2}$ Al. ved Boring stødte paa det begyndende Mudder. Der er vel Ingen, der vil fortælle mig, at Mudderet fandtes inde i Taarnet, men *ikke* i Graven! Det viste sig ved Undersøgelsen i 1873 netop i det samme Belte fra Vest til Øst, hvor Konsul *Michaelsen* havde fundet det paa Gadens Vestside i 1854, og hvor det blev godtgjort ved Blikkenslager *Schröders* Grundgravning paa dens Østside i 1884. Det Blad II og III viste Tømmer, som er mærket »f«, kan altsaa ikke være andet end Bjælkerne i i den faste Bro, som gik over Graven. Een af disse er endog indmuret med Enden i Porttaarnets Nordside og der støttet af et Skraabaand samt hviler med den anden Ende paa en omtrent i Gravens Midte staaende $1\frac{1}{4}$ Al. tyk Mur (Blad II e). Nord for denne Mur fandtes en i Fylden løs liggende Brobjælke. Denne, der i Planen paa Blad II er viist punkteret (f) har oprindeligt naaet fra den nysnævnte Mur til den $5\frac{1}{2}$ Al. tykke Pille (Blad II, d), som Oberst *Blom* feilagtig antager for Porttaarnets nordre Mur. Hvis Pillen »d« virkelig var denne, laa det af *Ditlev Kircheterp* kort før 1771 byggede Pakhus (nu Bogtrykker *Elmenhoffs* Forhus mod *Nørregade*) *ikke uden for Nørre Port*«, som det udtrykkelig siges i Brandtaxationsprotokollen for det nævnte Aar, men med sin søndre Del lige vest for denne. Oberst *Blom* tænker sig, at »de endnu nordligere fundne Stensætninger og Mure (Blad II, z) kunne have hørt til Landbropillerne for Vindebroen«¹⁾. Denne har vistnok ført over et ydre (det nordligste) Løb af Graven, og jeg er saaledes mest til-

¹⁾ Den Plads, jeg har givet denne i min Beskrivelse fra 1873, nemlig umiddelbart nord for Porttaarnet, maa jeg frafalde.

bøielig til at tro, at Oberstens Opfattelse her er rigtig; men naar min Modstander tilføjer: »Af denne selv (3: Vindebroen) kunde man efter min Mening ikke vente at finde Levninger, da den maa have ligget i Forlængelse af Portrummet, *altsaa inde under Gadens østre Husrække*«¹⁾, kan jeg ikke længer følge ham. Grundgravningen i 1884 paa Blikkenslager *Schroders* Eiendom har, som før nævnt, viist, at dér ikke var mindste Spor af gamle Bygninger (kun selve Porttaarnets østre Ydermur fraregnet, som benyttedes til Fundament for den nye Bygnings Façademur). Hvis Portrummet var dér, hvor Obersten tænkte sig det, vilde dets Forlængelse, altsaa Veien nordpaa, ikke være gaaet nedenom Foden af *St. Lauritz Bakke*, men løbet lige ind i denne!²⁾ At der mod Byen skulde have været nogen fast Bro, som Oberst *Blom* mener, tror jeg ingenlunde; der er ved Undersøgelserne ikke fundet Spor af nogen Grav her, og der var saaledes ingen Anledning til en Bro.

Af hvad jeg har oplyst angaaende Resultaterne af Gravningerne i 1906 og 1910 (Blad IV) vil det ses, at det var Porttaarnets *vestre* Del, der da fandtes, og at Obersten altsaa atter tog feil, naar han mente, at vi allerede i 1873 havde »*gjennembrudt det vestlige Parti af et i Graven fritstaaende Taarn af betydelige Dimensioner*«¹⁾. Den største Feiltagelse begaar Oberst *Blom* dog, naar han taler om »*Taarnbygningen med Gjennemkjørsel dybt under det nuværende Gadeniveau*«¹⁾. Tænke vi os blot et Øieblik en saadan Gjennemkjørsel, maatte den, da der ved Undersøgelserne ikke er fundet mindste Spor deraf, ligge med Overkanten af sin Portbue *under* de 2 i den nordre Ydermur fundne Døraabninger, altsaa

¹⁾ Udhævet af Forf.

²⁾ Se Matrikulkortet Blad I.

omtrent 8 Al. under Gadelinien. Hertil maa lægges selve Portaabningens Høide, der i al Fald maatte anslaaes til mindst 4 Al. Vi komme saa til, at Kjørebanelen, da Taarnet byggedes, skulde have ligget omtrent 12 Al. under den nuværende Gadelinie. Hvorledes en slig Kjørebane skulde kunne bringe En op ad den allerede nu stærkt stigende Skraaning og *ikke* lige ind i *Flintbjerg* eller *Sct. Lauritz Bakke*, gaar langt over min Forstand.

Udgravningen af Taarnets søndre Mur (Blad IV, q) naaede jo ikke Bunden af denne, men kun til en Dybde af $4\frac{1}{2}$ à 5 Al. Det maa dog antages, at denne Mur efter sit hele Udseende og Materiale naaer langt mindre i Dybden end den nordre. Det vil i al Fald ses, at den med sin meget store Tykkelse, opført af raa Granit samt yderligere forstærket med en mægtig Pille (r), der just staar i Gadens Midte, aldrig kan have haft nogen Gjennembrydning endsige en stor Portaabning. Udgravningen i 1910 viste, at den i 1873 anslaaede Dybde af Taarnet (c. 15 Al.) var noget for stor, idet den søndre Mur har staaet ved »æ« og ikke ved »ø« (Blad III). Det er saaledes kun den større Hvælving »A«, der har haft Plads inde i selve Porttaarnets sydøstre Del, medens den lille Halvhvælving »B« maaske blot har været et kun 2 Al. bredt Fangehul under Gaden. Af særdeles Vigtighed kalder jeg det fundne Skorstens- eller Latrinrør, idet vel Alle maa indrømme mig, at et saadant kun har staaet *inde i en Bygning* — altsaa Porttaarnet — og ikke ude paa Gaden. Oberst *Blom* mener ikke, at der kan have været et Udløb for Vandet i Graven gennem den 11 Tom. tykke Mur ved »C« (Blad II, i). Jeg tror imidlertid, at den Aabning, der viste sig dér, selv om Murværket over samme var uregelmæssigt paa Grund af Nedstyrtning, har haft en saadan Betydning, idet Gjen-

nemløbet har været dybere nede¹⁾. De tvende dér anbragte lodrette Planker kunne bringe Tanken hen paa et Stigbord eller have maaske tjent til Afstivning paa Grund af Brøstfældighed.

Læge *H. N. Bay* har i det Væsentlige sluttet sig til min Opfattelse af det i 1873 Fundne og beskriver den faste Bro, »Jordbroen«, ret udførlig²⁾. Kun maa jeg bemærke, at Kjørebanen gennem Taarnet *ikke* »maa have ligget c. 1 Al. under Gadens Plan«³⁾, snarere lidt høiere end nu. Et andet Sted har *Bay* misforstaaet mine Ord. »Bund af den gravede Grøft«, som der staar paa min Tegning fra 1873 (Blad II) betyder *ikke* nogensomhelst gammel Grøft, men *kun* Bunden af den Gjennemskjæring af Gaden, der foretoges *det nævnte Aar* i Retning fra Nord til Syd.

Sammenholde vi nu, hvad der er fundet ved de forskellige Udgravninger, vil det ses, at *Nørreporttaarn* strakte sig tværs over den 14 Al. brede *Nørregade*. Kammerherre *Stemann* siger i en Anmærkning: »Denne (c: *Nørreport*) laa tæt ved Torvet, tværs over *Nørregade*, imellem nuværende *Provstegade* og *Fabrikstræde*«⁴⁾. Jeg har altsaa den Glæde, at Kammerherre *Stemann* her ganske deler min Opfattelse; men ingen Glæde er jo ublandet, og mærkeligt nok mener den oftnævnte For-

1) Sammenlign med, hvad Kammerherre *Stemann* meddeler i »Saml. til jydsk Hist. og Top.« 3. R., II. B., S. 515, fra Synet d. 20. Juni 1692: »Broen i sig selv inden Muren er mangesteds brøstfældig, saa Vandet endog allermest har taget sit Udløb og løber ned igjennem Stenbroen og ud af Siden af den østre Mur«.

2) »Saml. til jydsk Hist. og Top.« 3. R., IV. B., S. 29.

3) Det vil erindres, at Murværket mange Steder naaer op til 18 Tom. under Gadelinien, og at der ogsaa skulde være Plads til Brølægningen.

4) »Saml. til jydsk Hist. og Top.« 3. R., II. B., S. 508.

fatter *samtidig lige det Modsatte* nemlig, »at Levningerne af den egentlige Port med tilhørende Bro maa søges under *Nørregades* østre Husrække«¹⁾ o. s. v.

Naar Kammerherre *Stemann* fremhæver, at »Materialet, hvoraf Murlevningerne vare opførte, var dels Munkesten, *dels mindre Mursten*«²⁾ o. s. v. og deraf slutter »Forøvrigt er der jo Intet til Hinder for, at de fundne Murlevninger kunne skrive sig fra forskellige Perioder«³⁾, maa jeg i høi Grad tage Afstand fra det Vildledende heri. Jeg har i 1873 gjort opmærksom paa, at Hvælvingen over den smalle Gang var muret med kun 2 Tom. tykke Sten, »som det synes brændte særlig til dette Øiemed« (altsaa af konstruktive Grunde)⁴⁾. Der er ud over disse ikke fundet en eneste *lille* Mursten i Murværket, og dette kan netop i selve Porttaarnet *ikke* skrive sig fra forskellige Perioder. Oberst *Blom* mener, at man har »brændt Taarnet ud, det vil sige sat Ild paa dets Træværk af Bjælkelag mellem Etagerne«. Der er ved Udgravningerne ikke fundet det mindste Spor af forbrændt Tømmer eller blot et Trækul, men derimod i 1910 i Taarnets sydvestre Del Spor af et Bjælkelag, nemlig 3 Stkr. $\frac{8}{8}$ Tom. Bjælker understøttede af Stolper paa den oprindelige Plads (Blad IV, v og x), saa denne Del af Hypotesen kan jeg ganske se bort fra. Kammerherre *Stemann* oplyser i sin Afhandling efter *Viborg*

1) Se Oberst *Bloms* Hypothese.

2) Udhævet af *Uldall*.

3) »Saml. til jydsk Hist. og Top.« 3. R., II. B., S. 509 og Anm 1.

4) Enhver Murermester eller Arkitekt vil finde det naturligt, at en Tøndehvælving med en Diameter af kun 1 Al. 4 Tom. ikke er muret med $3\frac{1}{2}$ Tom. tykke Munkesten; men denne tekniske Kundskab kan selvfølgelig ikke forudsættes hos Kammerherre *Stemann*, som derfor havde gjort klogt i aldeles ingen Slutning at bygge paa *dette* Punkt.

Landsthings Domsakt af 1686, at *Kirsten Jensdatter Morsings* sad i *Randers* »i et gruelig afskyelig Fængsel 7 Al. under Jorden«¹⁾. Kammerherren siger endvidere: »Endelig faar man 1692 den overraskende Oplysning, at »paa Muren under Broen er Indgang til »Daarekisterne«²⁾. Disse Oplysninger passe ganske fortrinligt med Resultaterne af mine Undersøgelser. Døren (den østlige under »Jordbroen«), som fandtes i 1873, laa med sin Bundflade næsten 7 Al. under den nuværende Gadelinie³⁾ (Blad II og III), og den i 1910 fundne vestligste (Blad IV) omtrent i samme Dybde. Det synes mig nu i høi Grad sandsynligt, at den ene af Dørene, formodentlig den, der gennem den lange, hvælvede Gang gav Adgang til Hvælvingerne, har ført til »det gruelig afskyelige Fængsel 7 Al. under Jorden«⁴⁾, og den anden til »Daarekisterne«, som i saa Fald kunne have ligget over eller maaske snarere under det nævnte Bjælkelag.

Spørgsmaalet er nu: hvor gammelt er Nørreportaarn? Murværket i Samme viser os overalt *Krydsskifte* i Façaden, mod Nord meget regelmæssigt; men noget mindre regelmæssigt i de øvrige Mure. Overgangen fra det gamle Munkeskifte til det yngre Krydsskifte skeer her i Landet omtrent Aar 1550⁵⁾. Vi have altsaa allerede heri en vigtig Oplysning med Hensyn til Bestemmelsen

1) »Saml. til jydsk Hist. og Top.« 3. R., II. B., S. 510, Anm. 1.

2) Sammesteds øverst paa Siden. Udhævet af *Uldall*.

3) Det er af gamle Folk meddelt mig, at denne tidligere skal have ligget noget høiere.

4) Se Sporene af Dørstolper og Plankebeklædningen, der i 1873 fandtes i den hvælvede Gangs sydligste Del.

5) Magister *Chr. Axel Jensen* har til Sammenligning henledet min Opmærksomhed paa, at *Hesselagergaard* og *Egskov* paa *Fyen*, som ere opførte i 1538 og 1554 (se *Traps* »Danmark«) have Munkeskifte, derimod *Borreby* paa *Sjælland*, som er bygget 1556, og Kong *Fr. d. 2dens Frederiksborg* Krydsskifte.

af Taarnets Alder. En anden Enkelthed er ogsaa af stor Betydning i saa Henseende, nemlig Elipse- eller »Kurvehankbuen« over den vestligste Dør i den nordre Façade. Buer af denne Form ville neppe findes noget Sted i Danmark før omtrent ved det nysnævnte Aar. De forekomme f. Ex. i Hovedbygningen paa *Borreby* fra 1556. Vi tør heraf slutte aldeles sikkert, at *Nørreporttaarn* ingenlunde er »det Slot eller den Borg, som Valdemar Atterdag byggede i Randers«; men at det derimod er bygget som en vigtig Del af Fæstningsværkerne fra Slutningen af Kong Chr. d. 3dies Tid.

Skulde Kammerherre *Stemann*, hvad jeg dog antager utroligt, efter at have læst min ovenstaaende Redelig-gjørelse endnu slutte sig til Oberst *Bloms* Hypothese særlig angaaende Taarnets Størrelse, vil jeg bede ham efterse *Randers* Brandtaxationsprotokol for Aaret 1761 i Landsarkivet i *Viborg*, hvor der staar at læse under »*De Publique Bygningers Beskaffenhed og Speciel Wurd-ering*«:

»*Det Nordre Port Taarn. Er fra Øster til Vester 10³/₄ Allen lang, 11¹/₂ Allen viid, 24 Allen¹) høj og 2 Allen²) tyk, samt en Udbygning 11 Alen lang, 5 Allen viid og 14 Allen høj, og Tømmerverket med Steen Tæke, er alt ansat for 1100 rd.«³).*

¹) Dette Maal gjælder formodentlig fra den øverste Spids af Sadeltaget til Jordlinien.

²) Dette maa antages at være et Middelmaal, da alle Murene neppe have haft samme Tykkelse over Jordlinien. Den nordre Murs vestre Del viste, som det vil erindres, ved Udgravningen kun en Tykkelse af 1 Al. 4 Tom.

³) Naar Taarnet i 1781 (altsaa kun 20 Aar efter) baade i »Speciele Taxt« og »Generale Taxt« kun vurderes til 100 rd., har man vistnok heri et tydeligt Billede af dets forfaldne Tilstand, og at det snart sang paa sit sidste Vers.

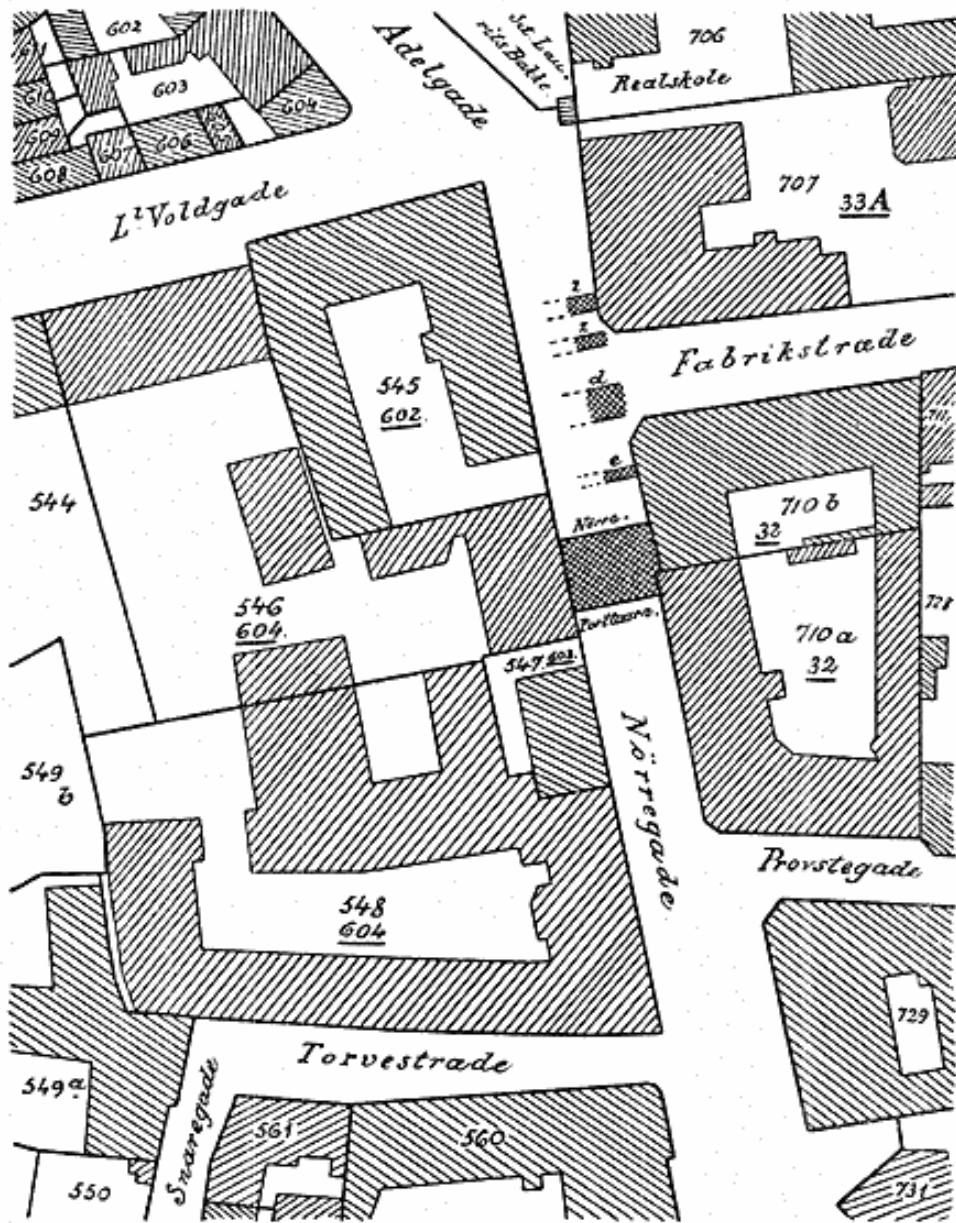
Vurderingen er udført af 4 beskikkede Vurderingsmænd og Protokollens Rigtighed attesteret af Magistraten.

Det har sikkert Interesse til Sammenligning at anføre »*Kärnan*«s Maal, der ere følgende: 35 m. i Høiden, 17 m. i Bredden paa hver Side samt Murtykkelsen 5 m.¹⁾

Resultatet af mine Undersøgelser bliver altsaa, at *Hovedpunkterne* i Oberst *Bloms* Hypothese angaaende *Nørreporttaarns* Alder, Beliggenhed, Størrelse, Gjennemkjørslen dybt under Gadelinien og »*Jordbroen*«s samt Vindebroens Plads *ikke* kunne bringes i nogen Overensstemmelse med, hvad der i Nutiden er fremkommet.

¹⁾ »*Sverige*. Illustrerad handbok för resande, södra och mellarste Sverige«, S. 421. — Omtrent svarende hertil ere de danske Maal: 55 Al. 19 Tom. i Høiden, 27 Al. 2 Tom. i Bredden og 8 Al. i Tykkelsen.

I.

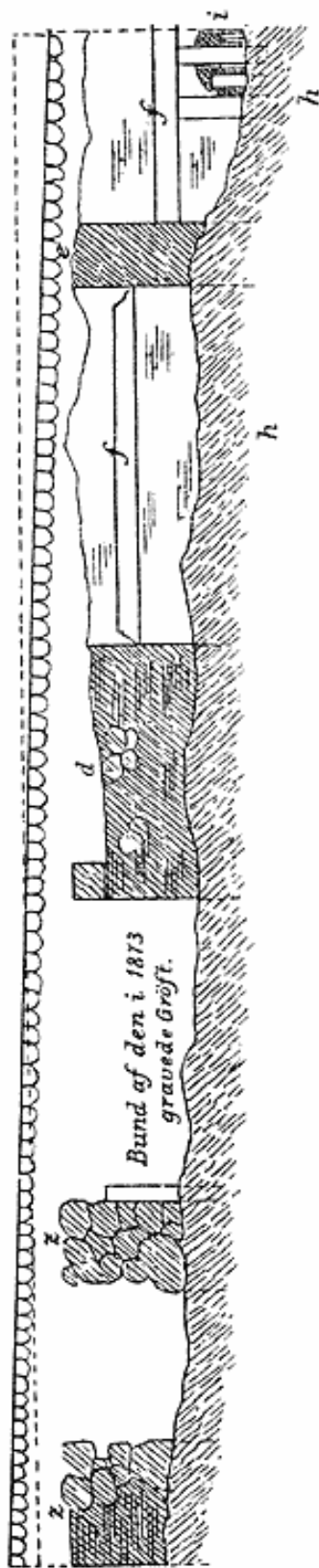

De understregede Tal angive Kædetilførelsen fra 1798

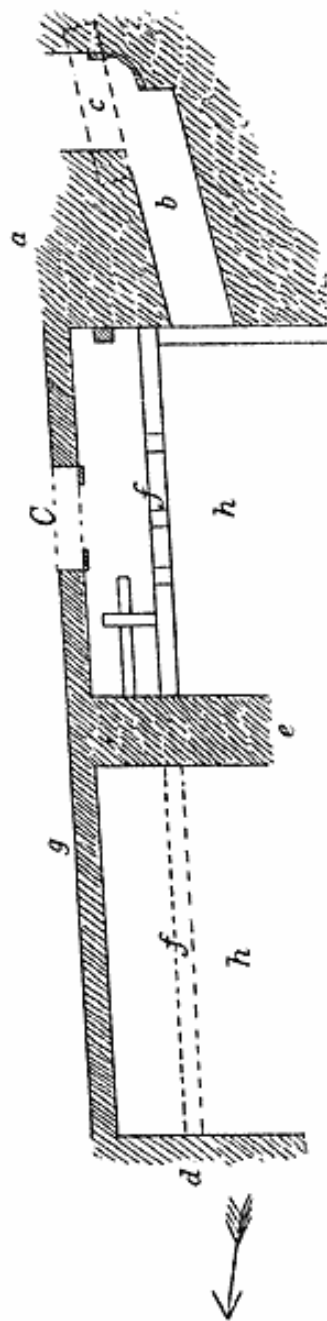
10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 M.

25 20 15 10 5 0 25 50 M.

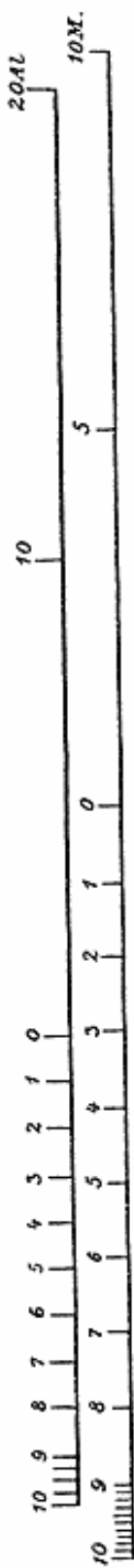
Situationskort over det til Nørreporttaarn i Randers stødende Kvarter.

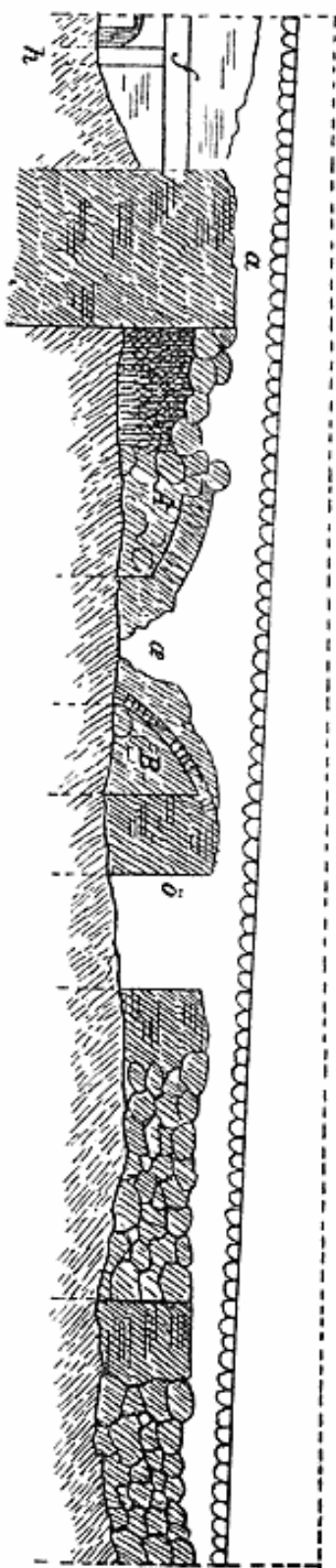

Snit fra Nord til Syd (den nordre Del set mod Øst).

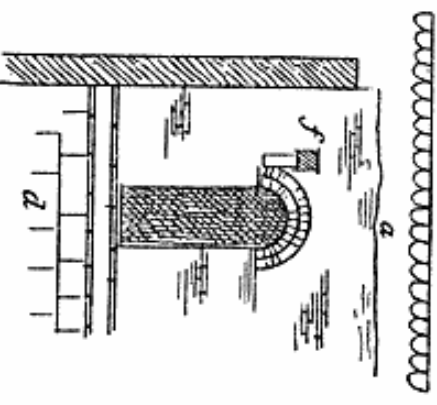

Plan af Graven og Porttaarnets nordøstre Del.

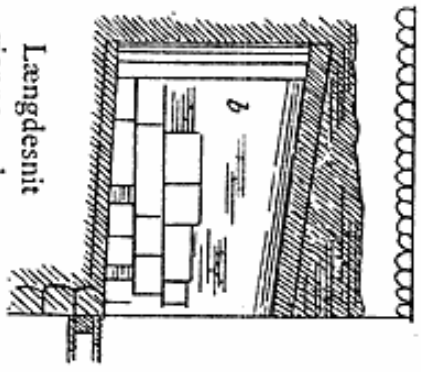

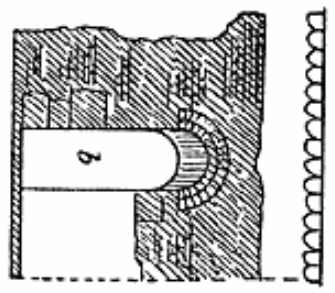
Snit fra Nord til Syd (den søndre Del set mod Øst).

Façade af et Parti af Portarnets nordre Mur.

Længdesnit gjennem den hvælvede Gang.

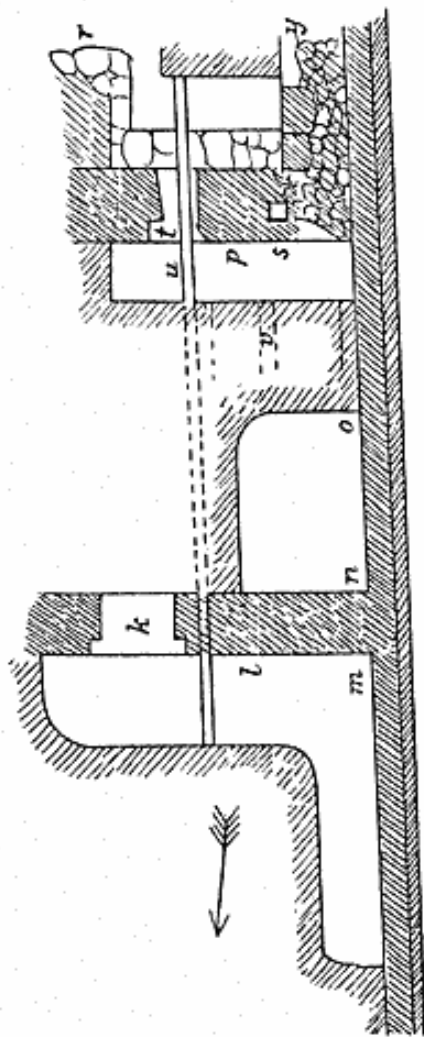

Tværsnit gjennem Gangen.

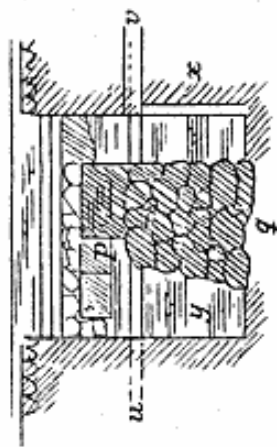
F. Wilkell.

IV.

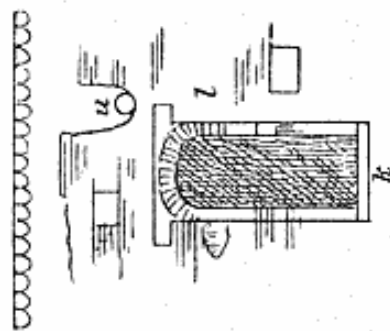
Udgravningen 1910.

Plan af Porttaarnets vestre Del med Graven foran.

Tværsnit af Porttaarnets søndre Mur (henimod Vest).

En elipsebuet Dør i Porttaarnets nordre Mur.

F. Uldall.